

Щрихи към българското обществено „непълнолетие“

Доц. д-р Светла Страшимирова

Държавник или обществен деец без развити обществени чувства, прилича на музикант, който знае теорията на музиката, но няма развит музикален слух – музикално чувство... Народът се лиши от ума на интелигенцията си поради това, че тя не можеше да му служи със сърце и се увлече след хора, които са недоразвити и по ум, и по чувства...

д-р Никола Кръстников, 1922

През цялата си 135 годишна нова история България почти не познава епизоди, изпълнени с такова масово отвращение от политическия елит и отчужденост от политиката като цяло на каквито сме свидетели днес. В миналото си, макар и вечно разделящи се, българите все пак са запазвали някакво позитивно очакване за политическото си бъдеще изобщо: понякога то се е основавало на илюзии (националистични или социално утопични), понякога се е основавало на известна доза доверие в институциите, които „биха могли да заработят и по-добре“, но никога недоверието във всичко,

което се представя като политика не е взимало такива огромни размери, каквито има днес.

Днес – като напълно естествен резултат от прехода – българите са лишени от всякакви илюзии и надежди спрямо политическата система , която очевидно не функционира у нас по заложените в нея правила, както и от каквато и да било автентична лична мотивация за участие в политиката.

На мястото на личния импулс за участие в обществения живот днес у нас се появява все по-ясно резигнацията от всичко, свързано с политиката: тя се възприема като морално нечистоплътна дейност, която събужда към себе си все по-голяма враждебност, прерастваща с годините на прехода в презрение и пълно отхвърляне. И това е напълно естествено: хората се усещат непредставени от политиците, неразбрани от тях и по същество - захвърлени на произвола на съдбата. Затова те сякаш нямат друг избор освен на свой ред да изключат от полезрението си политиците и да заявяват с гордост, че изобщо не се интересуват от тях, защото не си струва.

Тази нагласа, която става все по-масова, е симптом за разрастващата се тревожност в българското общество. В нейната основа стои отчаянието, усещането за безсилие, липсата на доверие в институциите и държавата и тоталната безнадеждност.

Българите днес се усещат като изгубени сираци, като деца, които са изхвърлени от дома си. В най-пряк смисъл.

Затова като естествен резултат от 25-годишния си преход българският народ потъва в една толкова дълбока депресия, каквато никога не е познавал...

ж ж ж

Ще се опитам да потърся корените на това състояние. Те не са просто в тежките социално-икономически условия на българския „преход“, както външно изглежда. Тези условия безспорно са основният отключващ фактор за това да се прояви днешното българско отчаяние, те са неговата великолепна среда и катализатор, но не и негова дълбока психологическа първопричина.

За да се доближим до тази първопричина, може би просто трябва да се огледаме край себе си колкото е възможно по-спокойно. Тогава естествено тя сама ще започне да ни води, да открива пътя ни към същественото. Отначало това ще са отделни знаци, после бавно ще започнат да се появяват неясни контури; те неизбежно ще се уплътнят в хода на движението на всеки бегъл, но и внимателен поглед...

Накъдето и да се движим, обаче – в пространството или във времето - не бива да забравяме, че всъщност търсим да си отговорим на въпрос, свързан с днешното българско отчаяние. Да се опитаме да разберем дали

то е насочено само към непосилното живеене в съвременния български социум или съдържа и някакъв друг вътрешен конфликт;и дали и доколко част от отговора не се крие в незавършеното българско пътуване към националната ни зрялост; доколко и как недоизживените инфантилни рефлексии съпътстват националното ни битие през цялата ни нова история...

Търсейки корените на днешното българско отчаяние, няма как да игнорираме факта, че разрастването на тревожността е световен проблем още от XX в. А данните от целия свят показват, че XXI в. се превръща в столетие, белязано то растяща депресия, обхващаща все повече хора. И това не е неочаквано: усещането за личностно неблагополучие, за нещастност на себе си в света, за отчужденост от него започва да се превръща в нещо като „епидемия“, която се разпространява заедно с модерната цивилизация, като присъща нейна част. „От началото на века всяко следващо поколение живее с все по-голям риск от тежка депресия – и то не просто тъга, а парализираща вцепененост, униние и самосъжаление, придружени с непреодолимо чувство за безнадеждност, белязало всеки аспект от живота.“/2,325 /

Тази тенденция е най-естествената обратна страна на съвременната цивилизация която поставя всекидневно човешката личност пред изпитания, свързани с нейната идентичност :

- доколко тя е в състояние да с ъ х р а н и собствената си неповторимост, или
- да я и з г у б и доброволно, в полето на масовата култура.

За да съхрани човек своята неповторимост, първо трябва да е приел самото несъвършенство на човешката си природа. После през живота си да е отстоявал различните лица на неповторимостта си: като най-свое вътрешно достойнство- идентичност, хармония със себе си.

Всеки има потенциал да защити достойнството си ако то наистина е негово, ако произтича от самия него, а не е изкуствено привнесено. Да е автентично, а не основано на някакво харесано отвън клише- модел, с което аз-ът отстоява не толкова самия себе си, колкото позата/роля, с която е избрал да се идентифицира...

Самият български народ през цялата си история е давал примери на автентично отстояване на себе си. Достатъчно е било да знае какво точно иска.

- Да се отдаде на опиянението от националноосвободителни борби: Вазов великолепно го е описал в главата от „Под игото“ „Пиянството на един народ“.
- Да отиде по фронтовете в поредицата войни(1885г.,1912-1918г.), за да се бие за своята държава , наречена интимно „майка България“./“Шуми Марица окървавена/плаче вдовица люто ранена...Марш, марш.,с генерала

наш/ в бой да летим/ враг да победим....“/(химн на България до 1947г.)

– Да се отдаде на борба за социална справедливост: например Септемврийското въстание(1923)/“Нощта ражда из мъртва утроба/ вековната злоба на роба:/

– своя пурпурен гняв – величав.“/ Из поемата „Септември“ на Гео Милев.

–

Патосът на този тип героично отдаване на голяма цел, в която е съсредоточено огромно доверие е изграждал моралните ориентири в поколения българи.

Затова именно носталгията по героичната романтика е често е толкова силна: тя просто съдържа в себе си тихата завист на обитателите от по-мирните, но и по- прозаични времена към „истинското живеене-служене“ от минали епохи. Те напомнят, че човекът би могъл да бъде по-щастлив когато е отдаден на нещо стойностно(за него), на което служи и за което умира в борба. Тези спомени са особено въздействащи защото отключват емоционалността ни с архетипните си съдържания : войнът спасява родината си, революционерът се бори за справедливост, т.е.героят побеждава неизменно злите сили, които и да са те, той спасява невинните жертви, страдащата майка и – независимо от конкретния резултат, той е изпълнил дълга си с чест.

Тъкмо защото героичният модел на поведение-служене е толкова силен у част от българите, те днес преживяват своите нови „подвизи“ в една далеч не толкова вълнуваща версия: днес те са на „бойното поле“ на битовото оцеляване... Но това не пречи на голяма част от тях да постигат удовлетворение, изразявайки себе си именно тук. Защото „фонът“ няма решаващо значение. Основното е в мотивацията за действие. Тя носи смисъла на отстояване на себе си и значението на духовно усилие:

- за нежна грижа,
- вътрешна отговорност, насочени към самия живот /“мой“ или „наш“/,
- възискателност към неговото качество...

Грижата за качеството на живота е лична отговорност за „моя“ комфорт в живота; за красотата, на която „моите“ сетива откликват, за собственото „ми“ удоволствие от движението в избраната от мен посока...

Точно такава възискателна грижовност изисква истинското достойнство на личността. Защото то е деликатно и чувствително...

В обратния случай, когато човек се държи пренебрежително и недостатъчно почитателно със себе си, ако се е оставил на влиянието на външни фактори, не забелязвайки истинските си вътрешни пориви, той неизбежно ще се отдалечи от съкровената си същност, т.е. ще се обезличи и ще се подмени с някакъв сурогат. С външни фактори-ориентири на неговата вътрешна слабост, които могат да изкушат човека и с това да се

окажат опасни за него, ако той им се предовери. Те, разбира се могат да бъдат всякакви:

- морално остарели предразсъдъци, схващани като „вярност към традицията“;
- мнението на тълпата, приемано за меродавно „обществено мнение“;
- конюнктурата, приемана като посока, която трябва да се следва с цел оцеляване;
- консуматорски порив , приет като израз на реални нужди;
- модната пошлост, провокираща подражателски изкушения у простодушните;
- външният блясък на чуждата съмнителна слава, събуждащ робския рефлекс на запленения фен и пр.и пр.

Тези въздействия са толкова по-мощни, колкото по-слаба съпротива срещат от страна на личността, колкото по-слабо е съмнението ѝ в стойностите, които те претендират, че предлагат. И ако човек допусне да ги приеме лекомислено за свои, да се свърже вътрешно с тяхното движение, той неизбежно ще се превърне в поредна „тухличка“ в някоя съответно чужда на истинската му природа „стена“.

И е все едно каква е тя: във всички случаи съдържа в себе си покана за включване в общност — мечтата на всяко дете „да си играе с другите“, балсам за самотата на немислещия със собствения си разум; тази „стена“ по някакъв начин създава впечатлението, че приютава, че спасява.

Всъщност предлага само едно привидно комфортно бягство от самота, т.е. псевдоспасение за неспасяемото...

По съществото си подобно „спасение“ не е нищо друго освен заробване: превръщайки се доброволно в „тухличка в стената“ на една масова безличност, човек естествено загубва индивидуалността си, а с това се губи - като изтлява бавно и неизбежно - самият негов личен смисъл и цел в живота.

И с това пътят на модерната епидемия - депресията става открит...

Целта и смисълът на живота се оказват подменени от заместители, от чужди на природата на индивида ценности: все едно дали са ниски консуматорски или пък възвишено идейни: те винаги са доброволен избор на личността, която го прави все в името на нещо, с което се самозаявява (най-вече пред себе си) като носител на особено лично достойнство.

То задължително почива или произтича от някаква поставена на изкуствено висок пиедестал ценност, призвана да отрази достойнството на индивида, който:

- се гордее, например, че саможертвено изпълнява някакъв „дълг“ - пред родители, пред деца, пред партията, пред традицията или пред образа на любимата си звезда – все едно;

-се гордее, че е достатъчно свободен да се отдаде на откровен душевен или физически ексхибиционизъм , за да докаже на себе си, че няма задръжки тъкмо защото ги има в изобилие..и т.н..

Очевидно е, че такъв тип пориви съдържат в себе си жажда за идентичност. Ясно е, същевременно, че личността не е достатъчно зряла щом прибегва до сурогати, чието предлагане непрекъснато се увеличава.

Днешните сергии предлагат за масова разпродажба множество готови матрици на разнолики варианти на псевдодостойнства.

Тези своеобразни играчки винаги са за деца - и за малки, и за големи. Функцията им обаче е една: да насочват вниманието и да го ангажират с онова, за което всяко дете жадува. А детето повече от всичко иска да е част от нещо Голямо и Сигурно. И когато го припознае/признае за свое, то с радост и самоотверженост ще му служи, отдавайки му се с радост и докрай, водено само от чувството на благодарност, че се намира близо до великото и свещеното:

- то може да е обсипано с пайетите на славата на някоя долнопробна певица, или пропито от потта във фланелката на някой як футболист, но в очите на детето има значението на приближаване към непостижима висота; тази „висота“(произтичаща от известността) сама по себе си изглежда като модел за личен път;

- то може да съдържа недвусмислените знаци на националистичен кич, но за наивни пораснали деца то е от най-привлекателните; защото

отговаря бързо и ефективно на

самата им уж пораснала вече потребност от „по-одухотворена“ отдаденост на някаква по- „стабилна“ ценност. А тъкмо тази функция има всеки национализъм: кичозно стилизиран и изваден от контекста на времето си борбен патос, сякаш се превръща в готово оръжие за употреба днес. Може да бъде насочвано винаги и лесно в посоката, която ти е нужна: срещу цигани, сирийци, хомосексуалисти, срещу проститутки и олигофрени – и физически, и политически... Размахвайки готовото оръжие, от една страна доказваш какъв голям мъж си и какъв велик патриот, доказваш и колко си верен на народа си. Всъщност обаче самият ти ползваш традицията му, обръщайки я в най-обикновено матриархатно лоно, от което сам не си излизал никога...

- то може да ти осигури усещане за величие, основаващо се на твоя избор за доброволно мъченичество. Мъченикът (и християнският, и революционерът от барикадата, и всеки борец за „правда и за свобода“, който с радост е отдал живота си, за да защити каузата си) се е превърнал за фанатичните си „фенове“ в модел за достойно „служене на Пътя“. Изваждайки го от контекста на конкретната ситуация, верните последователи на този модел се опияняват от отъждествяването си с един истински героизъм. И опиянението е толкова по-голямо, колкото собствените сили за себеутвърждаване в собствената ти ситуация са по-незначителни. Тогава той/тя - героичният типаж от нашата съвременност,

(дълбоко страдащ от това, че няма барикада, на която да умре геройски) - започва да умира бавно и сигурно. И това става просто и доброволно: героичната личност отдава, но всъщност вгражда - при това с излишна методичност - живота си в огромната робска стена на „Дълга“. Дълг към науката, която без тебе ще пропадне, към политиката, която те легитимира публично, или към децата си, за които подсъзнателно се надяваш, че ще те осъществят, както самият ти не си го направил...

Цялото разнообразие от играчки-модели на поведение, (удобни за следване с лекота като същински сърфове в морето на живота), осигурява на жадната публика шарен букет от възможни екзистенциални „забавления“. Широкият им арсенал, (винаги с привкус на архетипност) нает и от миналото, и от сладостните копнежи на настоящето добре обслужва всъщност само една основна нужда на нашите съвременници: да докажат на себе си колко стойностна е тяхната лична мотивация за живот! „Няма как!“ и „има ли избор!“ са из основните аргументи на тези по свой начин пристрастени към дълга и отговорността лица, които наистина са убедени, че без тях наистина „няма как“ да стане.

А с това те недвусмислено показват колко безвъзвратно са изгубили себе си в пътя си, в който отговорността им ги е водила уж като „пътеводна звезда“.

По простата причина, че истинската отговорност никога не е извън

човека, не е нито пред него, нито над него. Тя изобщо не е толкова истинска, ако съдържа и най-малкия оттенък на неприязън към аза, ако носи в себе си онзи елемент на „вътрешно светски аскетизъм“/ 11, 106/, който превръща човека в сляпо оръдие на „дълга“.

И най-вече - ако не е отговорност към себе си точно толкова, колкото и към другите, (към които всъщност има претенции преди всичко да е обърната)...

Идеята за дълг и чест е изграждана последователно през цялата ни история. Тя съдържа внушение за свързаност с високите значения на достойнството като служба в името на нещо голямо и значимо. През различните реални времена тя има различни обекти:

-в патриархалната общност селянинът има дълг към оцеляването на рода и му служи като обработва земята.

-След Освобождението за българските войници е чест и радостен дълг на служат на „царя и отечеството“.

-След 9 септември 1944 представата за дълг и чест добива нови значения, насочени към „отговорност към делото на комунизма и цялото прогресивно човечество“.

Служейки на „делото“, „на царя“, на родината“, „на народа“, „на вожда“, „на партията“ се предполага, че човек е искрено отдаден – той е воин, рицар, устремен към победа. Точно затова се очаква, че той

доброволно ще влага в делото си целия аскетизъм, на който е способен, - нещо , за което ще бъде заслужено похвален, награден, героизиран.

„Обществените интереси са винаги над личните“ е един от основните императиви на комунистическото възпитание, осигуряващо безметежно управление на една номенклатура над милионите, убедени в честта да служат безкористно на партията. Тази нагласа, която систематично се формира у доста необразованото българско население, всъщност залага основите на типично мазохистично структурирана личност, която постепенно се превръща в идеал: внушенията за нейните качества и нравствени стойности се лансират от официалната пропаганда и се подкрепят от художествените образи, на масово тиражирани романи. Днес този тип личности се срещат често, не само сред възрастните поколения.

Мазохизмът на личността се изразява в нейната представа за себе си, че е щастлива служейки безкористно на голяма цел. И тя действително изживява живота си с това дълбоко убеждение. Затова и никога не вярва, че всъщност нарушава собствените си граници, че с прекаленото си отдаване, просто губи себе си.

Но тя може би тъкмо това иска да направи (подсъзнателно, разбира се); да загуби аза си, забравяйки за себе си в големия път на сливането с целта. Не е ли това най-силната еротична жажда, изразяваща инфантилен копнеж по първична цялост - недвусмисления символ на майчиното лоно, на безпроблемния комфорт...

Лермонтов много ясно е изразил това състояние: „А он мятежный, прости бури, как будто в бурях есть покой...“

Подобно несъзнавано структуриране на лични мотивации често съпътства

човека, когато той още не е излязъл от от своето непълнолетие, т.е. когато все още търси себе си, идентичността си...„Непълнолетието е неспособността да се ползваш от собствения си разсъдък без ръководство от страни“./4,27/ С други думи казано – без авторитетната и внушаваща сигурност бащина закрила/насока. А такава закрила-посока за многобройните архетипни сираци в българската среда е можела (и е успяла) да осигури комунистическата идеология. Тя очевидно е имала почва у нас: свързва, обединява , приютява страдащите тук с останалите от цял свят и им предлага общ път към „светло бъдеще“. Този път изисква отдаване – вяра и аскетично поведение. За правилното му насочване се грижи Партията – едновременно грижовна майка и мъдър баща - сигурен водач, гарантиращ победа на доброто над злото...

Какво по-подходящо съчетание на възможности за удовлетворение на дълбоките несъзнавани копнежи на мазохистично структурираните характери на жадните за доверие в собствените си сили множество нравствено чисти (в много случаи) българи-деца!

Доколкото са живи днес, тези често доста престодушни хора, изглеждат като тъжен щрих от панорамата на разрушената ни държава...

ж ж ж

Политическият живот в България се разви така, че и през двата епизода на преход – след 1944, и след 1989 г. множество почтени хора (и най-вече точно те) се оказаха като захвърлени на бунището не само на историята, но и на собствения си живот.

В първия преход към неосъществения се комунизъм, практиките на преследване на политически противници (осъществени с изключителна бруталност) бяха съпътствани с морално обругаване, напълно лишено от елементарна човечност. В този смисъл, преходът от 40-те години остави след себе си хиляди несправедливо избити, охулени, преследвани и неразбрани хора с разбити съдби, което в крайна сметка естествено ги доведе до положение да изберат за себе си тихото оттегляне в частния си живот.

След втория – мирен преход – загива цялата държава заедно с хората си. Така, с промените си в политиката не само през последните 70 години, а също и на няколко пъти преди това (при Стамболов 1887-1894 г., както и при Стамболийски 1920-1923 г.) винаги страдат почтените хора, които не са обвързани с конюктурата, т.е., онези които имат „смелостта да мислят със

собствения си разум“.А те са - ако продължим с метафората на Кант – които са достигнали личното си „пълнолетие“. И доколкото повечето от тях принадлежат на интелигенцията, то става ясно как в България систематично и последователно, при всички промени точно най-добрата част от нея бива поставяна в положение на неудобна, ненужна на съответното „ново време.“

.

Това обикновено предизвиква и трайното самоотстраняване на най-фините носители на българската духовност от т.н. обществен живот.

Защото за тях този живот изобщо не е обществен.

Той им изглежда като най-обикновено детско състезание по суета, в което участниците просто,„мерят мускулите“ си.

Основният щрих от картината на българската обществена недоразвитост е очертал през 20-те години на миналия век големият български психиатър Н. Кръстников:

„Недоразвитието на по-висши емоции, на по-висши социални чувства, които облагородяват и възвишават характера и волята, е причина и на алчността, коравосърдечieto, злобността и мнителността, които се

наблюдават в обществения живот у нас“...“Проявите на свадливост, отмъстителност, грубост, неотстъпчивост, надменност, властолюбие, които характеризират нашия обществен живот се дължат главно на прекаленото самолюбие, щестлавие и дребнавото честолубие на нашата интелигенция – доказателство за нашата нисша психика и ниско душевно развитие.“

. „Жаждата за бързо и безогледно забогатяване у голямата част от нашата интелигенция е факт несъмнен. И тя се дължи все на същата ниска психика – на липсата на жива съвест и будно социално чувство“ „И тъй, демагогията, страхът, самолюбието, кариеризмът и щестлавието станаха главните прояви и средства в нашия политически и държавен живот. Благодарение на слабото социално съзнание на народ и интелигенция, не е чудно, че в българския обществен живот изпъкнаха начело на управлението хора, не само недоразвити, но даже душевно болни, нравствено тъпи, страдащи от морален идиотизъм или грандомания“./ 7.,450 -457/.

В такова общество е естествено, че почтеният, следвайки логиката на собственото си достойнство, пожелава да остане встрани от т.н. политически живот, чийто стил, език и сцени просто унижават сетивата му.

Така българското общество се оказва разделено по още една основна линия (извън онази на социалната разделеност) -линията на е м о ц и о н а л н а т а и н т е л и г е н т н о с т. От една страна са хората, у които тя е изключително развита и затова те стоят на сериозна морална дистанция от

открития театър на обществения живот, отдавайки се на своята работа с прецизност, каквато могат да си позволят само в нейното автономно поле. От другата страна стоят хора, може би - по-жизнени, за които не е толкова страшно докосването до недоразвитите ни обществените ни нрави: те са реалните участници в обществения ни живот. ..

„Чувството за родина у българина е крайно слабо развито. Но това не значи още, че той не обича родината си; напротив, той я обича с някаква дълбока целомъдрена любов, но поради липса на културност и развито самосъзнание, той не умее, не знае как да изрази тази любов. Това чувство съществува у него, той смътно го съзнава, но то не е още оформено, не е приело реална, ясно съзнавана и релефно очертана форма на изказване. У интелигенцията то наистина е съвършено извратено, обърнато е в средство за демагогия, за достигане на лични или партийни цели. А ако се вземе под внимание и формата, в която то се изразява у патентованата сган, смело може да се твърди, че у нея няма никакво чувство към родината, на която тя гледа като на арена за добиване на лични материални блага.“../7,447/

ж ж ж

Истинският антропологически поглед към новата българска история и настояще би следвало да се спира върху въпроса дали българите изобщо

се излезли от своето детство, дали наистина са вътрешно зрели за онзи „най-опасен дар“ /11,41 /- свободата...

Известно е, но не е докрай разбрано, че пътят към зрелостта на всеки човек и на всяка нация минава през усещането за абсолютна самотност в света.

Именно осъзнаването и приемането на самота-отговорност е началото на всяко истинското проглеждане за общност с другите. Защото тази общност-заедност би била и е (където я има) просто свободно потърсена (а не натрапена или наследена) връзка с другите самотни същества. Само ако хората преминат през този болезнен, но и автентичен път на приемане на себе си в един напълно несигурен и неподсигурен свят, какъвто е нашият, могат сами да поискат да станат общество от свободни граждани. Това вече ще значи, че приемат спокойно различията помежду си.

Защото истинското равенство между всички хора е в самото несъвършенство на човешката природа. Както и в нейния потенциал за движение напред.

Самотата в света – усещането и съзнанието за нея - са от най-ясните лица на истинската свобода – свободата на духа...

Следователно и основание за истинското достойнство на човека.

Ако погледнем в пътя на българската следосвобожденска история до днес ще открием знаците на дълбоките колизии, свързани с един бавен и все още незавършен процес на осъзнаване на простата и стара истина за свободата като самота, която се понася трудно.

Твърдя, че тази истина е стара, защото говорейки за свобода или свободи (все едно какви) в полето на политическия си живот ние, българите всъщност винаги сме отбягвали голямата тема за цената на свободата, а именно – самотността на човека в света. (В модерния свят, разбира се).

Забележително е, че макар и да повтаряме повече от сто години, че Вазов е „патриарх“ на новата ни литература, а в този смисъл и един от създателите на модерното ни културно самосъзнание, ние всъщност изобщо не сме разбрали едно от най-важните му психологически предупреждения за общия ни път в Новото време: предупреждението му за неизбежната самота на героя на новото време.

Ще напомня само два примера, които всеки българин знае прекрасно, но едва ли вижда в тях нещо повече от обикновен литературен мотив.

Първият е от „Под игото“. В романа, както всеки знае, д-р Соколов отглежда в дома си мечката Клеопатра. В един момент, обаче му се налага да помисли върху перспективата да я пусне на свобода. И тогава следва

неговото разсъждение за свободата, свеждащо се основно до въпроса дали
бъде щастлива Клеопатра в гората?...

Вторият пример е епилогът на повестта „Немили недраги“. Там
виждаме типично следосвобожденска картина: старият поборник
Македонски, който е и смел, и широко скроен (и в пряк, и в преносен
смисъл) по време на борбата за освобождение, сега, когато свободата на
България е вече факт, се е превърнал в жалка карикатура на самия себе си:
мете пред кметството и трепери от гласа на писаря! А Вазов
възкликва: „Бедни, бедни Македонски, защо не умря при Гредетин!“

Очевидно е, че Вазов напълно естествено и пряко ни е предупредил
за цената на свободата.

Защо обаче ние не сме го разбрали? Защо знаейки не само тези
епизоди, но и много други, ние ги свързваме само с конкретните герои в
конкретното минало време, а не виждаме как те се отнасят към всеки
епизод в нашия живот, в който се преминава от време на романтични
очаквания към време на прозаични реалности? И защо днес пак се чудим
как и защо сериозни български (но и всякакви източноевропейски)
специалисти от близкото ни минало ровят по кофите за боклук или пък
решават още по-кардинално житейските си проблеми като се хвърлят от
някой „аспарухов“ мост или под някой влак...

Много е уместно сравнението, което съм чувала от редица случайни

нашенски коментатори, че когато си живял в зоопарк няма как след това да оцелееш в джунглата. Естествено тук зоопаркът е епизодът на социализма в нашия живот, а джунглата – 25 годишният ни преход. Но тук не е от значение фактът, че е било възможно този преход да не е толкова мъчителен; (повече от ясно е, че той е възможно най-болезненият, но и най-безплодният в сравнение с преходите в останалите страни). От значение е фактът, че българите очакваха някакъв едва ли не магически преход, който да запази миналия им статут на сигурност, с други думи очакваха да усетят свободата едва ли не като естествено полагаща им се цивилизационна придобивка...

“Да, ама не!“- (казваше П. Бочаров). Няма как да очакваш преобразуване на нещо гнило (българската държава до 1989) в нещо здраво, каквото още не познаваме в нашата територия, а и едва ли ще опознаем... Просто би следвало естественото очакване на нашето общество след 1989 да бъде свързано не толкова с плодовете на една нормална демокрация, каквато тук няма, а по-скоро с обратните страни на свободата: с несигурността, с неработещите институции, с корумпиращата се бюрокрация, с перспективите на пазарната непочтеност... След като българите не са се сетили за тези естествени перспективи, а са се нуждаели от 25 години, за да ги осмислят като реалност, то няма как да не видим в тази тяхна забавеност на осъзнаването известна инфантилност, т.е. - една изключителна незрялост.

Н е з р я л о с т т а никога не е случайна, тя е форма на о т л о ж е н о съзряване. Инфантилният статус и възприемането на себе си като жертва е изключително удобен за безметежно (в психологическо отношение) пътуване към реалността. Защото основното тук е нежеланието да видим истината за себе си – фактът, че не ни харесва да сме независими и все търсим спасители и майки...

Има само един вариант на съзряване – истинската среща със с а м о т а т а.

Струва ми се, че днес българите имат този шанс – щат-не щат – съдбата им я поднася като участ. И едва след/с личното изстраждане на самотата –от онези, които се научат да я понасят и оживеят изобщо ще се роди гражданското „ние“.

Ето тъкмо този път българите никога в новата си история не са извървявали докрай. А и в литературата ни никога не е правено цялостно наблюдение върху незавършеното българско пътуване към една национална гражданска зрялост .

ж ж ж

Процесът на ускореното българско развитие през новата ни история напласти различни „златни времена“, които винаги играят роля на някакво значимо „светло“ минало. То винаги се превръща в романтично привлекателно лоно, в нещо като изгубен рай.

Стара истина е, че ако бъдещето няма повече обещания човешкият дух започва да се храни със спомени. А няма минало, което да не може да бъде пресъздадено като рай – зависи само от носталгиращия по него.

Ако днес част от българския народ съвсем явно носталгира по времето на социализма, ние добре разбираме, че този „плач“ е всъщност по изгубената сигурност и по отминалата младост. И това безспорно е така на едно функционално ниво: в контраст с днешната несигурност – социална, икономическа, битова – образът на сивия социализъм често изглежда на мнозина бял, чист, облъхван от морски бриз и дъх на истински пържоли.

Всъщност дълбокият психологически смисъл на тази (както и на всяка друга) носталгия по някакво уютно минало е страхът от несигурност в настоящето.

Самата метафора за изгубения рай отвежда към библейския мит за райската градина, от която Адам е изгонен защото е нарушил волята на върховния авторитет. В резултат на своя свободен избор той се е оказал

„сам и свободен, но безсилен и уплашен“.А новото му завоевание – свободата като че ли се превръща в проклятие.“/11,43/

В книгата си Бягство от свободата Ерих Фром ясно назовава естествената логика по която човекът често стига до усещането на свободата като проклятие:

„ Ако икономическите, обществените и политическите условия, от които зависи целия процес на индивидуализиране на човека не позволяват неговата реализация...възниква несъответствие, превръщащо свободата в непосилно бреме. Тя придобива ролята на съмнение в един живот, лишен от смисъл и насока. Пораждат се устойчиви тенденции към бягство от такъв вид свобода и към подчинение на някакъв авторитет или пък към взаимоотношение с природата, обещаващо изход от несигурността дори срещу загубата на свободата“/11,45/.

Тези тенденции са особено силни във времена на преход, на преобразуване. Благодарение на тях особено ясно се очертават привидно противоположни помежду си исторически епизоди: съзнанието насища с комфорт минали времена, които по някакъв начин контрастират с дискомфорта на неприемливото настояще.

Новото време за българите започва с обновлението на възрожденската епоха. Тя е време на търсене на еманципация – най-вече

национална – от силите, които стоят над нас. Образът ѝ е героично романтичен в паметта ни и той създава силен контраст със следосвобожденската действителност, която нерядко разкрива обратните страни на същата дълго търсена и вече постигната политическа еманципация.

Тъкмо тази еманципация - политическото ни освобождение- поставя българите в странно неочаквано положение. Приземява се образът на романтично очакваната свобода до едно мъчително всекидневие, в което Македонски мете, защото физически е оцелял, а не е имал късмета да загине в борбата... Когато свободата се окаже факт с прозаично-битийни очертания, а оцелелите поборници се сгушат смълчани в своите спомени, Вазов ще напише „Епопея на Забравените“, с което ще превърне в привлекателен мит щастливо отдалите се на борбата за освобождение герои. И с това ще отключи голямата носталгия по един истински живот, който има и цел, и обща национална посока, но който е не само минал, но и забравен .И с това моралната санкция над следосвобожденска България ще бъде спусната. По силата на контраста с близкото героизирано минало тя естествено започва да изглежда като територия на „тъги и неволи“за честните хора и „софра“за търсещите „келепир“...

Тази матрица е запазена до днес. И не, че не е вярна, но хипертрофирана в своята основна бяло-черна опозиция тя държи в особен

плен българското национално самосъзнание: пленът на националната дисоциация.

През тази призма сякаш у нас винаги е нужно да има само морални контрасти, делящи хората и времената на „добри“ и „лоши“; без тях, или извън тях сякаш българите не са способни да осмислят националния си организъм: някак естествено им е нужно да го делят на части и да се идентифицират само с една от тях...

Затова никак не е случайно, че в резултат на наблюденията си върху присъщия на българите стил на обща работа М. Дринов твърди, че обикновено всички „български начинания се развалят още в началото си, или пък вместо полза, докарват много повече вреда народу ни. Най-голямата причина на това явление е тази, че у българите още я няма онази нравствена сила, която се казва общественото мнение и която е най-здравата гаранция за добрия успех на една общополезна работа. Без нея нито може да се разпознае истинната народна полза, нито пък може да вирее някакво полезно общонародно предприятие.“

/7,161 /

Тази „нравствена сила“ – общественото мнение няма как да бъде здрава в една национална нагласа, основана не на асоциация, а на дисоциация...

Реалният исторически процес у нас винаги осигурява сюжети,

подкрепящи това раздвоение, основано сякаш на морален принцип. Разбира се, всяка от противостоящите една на друга страни има своите добре звучащи и напълно логични морални аргументи, отвъд които ясно се виждат и истинските им различни интереси.

Но ако направим, противно на установения трафарет - един прочит, основан не на нашите предразсъдъци, не на нагласата ни да виждаме единствено несъвършенствата, а по-скоро на обратното - да потърсим разумността на различните противоположни аргументи, то ние неизбежно ще я открием във всяка от страните. Но ние все още и независимо от историческата дистанция сме готови да приемем само аргументите на групата, на която симпатизираме. Онези, които са съзвучни с днешните ни стремежи и социално положение.

Например, П.Р.Славейков – един от водещите либерали на следосвободенска България говори в своето време за политиците по начин, по който и днес с радост бихме го направили. (Разликата, обаче е, че той всъщност визира политическите си противници – консерваторите преди всичко.)

„Бедни материално и невежествени духом, мнозина от нас искат да покажат, че са нещо повече от каквото са. Облеклото на тези хора е по последната мода, а животът им – подражание на европейския. Думите им

са за големи работи и желанията им клонят към високи положения. За достойнството им не питай: те се считат достойни за всичко без най-малко приготвление и без положителни способности.

Тези хора забравят де живеят, на кой народ принадлежат и какво е състоянието на този народ. Като гледат на това състояние, те не познават и нуждите на народа, а слугуват на цели, които са почти всякога противоположни на народните.

Когато влезеш в някой български град, ти ще се смаеш пред тези български глави на европейски маниер. Те ще ти говорят с някакви безразборно набрани по вестниците думи и ще се мъчат да ти внушат, че те са не като другите.

Ако бяха спрели тези глупави претенции само на думите и дрехите, ний не бихме казали ни дума, защото всякой е свободен да живее и да се облича както ще. Но претенциите се простират по-надалеч; те се вмъкват в общите работи и докарват, гледай ти, лошавини.

Като не приличат на народа ни по външност, тези хора си намислили, че не му приличат и по вътрешните си достойнства. Народът е за тях куп от глупави твари; а те сами са разумът и главата на тази безсмислена маса. Каквото главата стои над тялото, тъй и те искат да стоят над всичкия народ.

Ний страдахме и плакахме от едновременните чорбаджии, но изпаднахме на по-лоши... Мястото на старите чорбаджии заловиха млади, които се носят по европейски, без да мислят по европейски и без да

разбират нищо европейско. Тези млади чорбаджии са, които се считат за най-достойни между българите, само и само защото са облечени по модата и знаят да лъжат много по-безсъвестно от старите, още и без да се причервяват; те са които замазват очите на света с няколко книжни думи и покриват с думите си най-дебелото невежество в делата на обществото; те са , които употребяват общите работи за средства към високи положения...“/9, 10/

Напълно нормално е визията на дядо Славейков да е тъкмо такава. Тя до много голяма степен е и основателна. Ние, пък днес я разширяваме с лекота отвъд конкретния ѝ адресат. Действително стремежът към външна показност, егоцентричната претенциозност и силноразвитият консуматорски инстинкт сякаш са основна характеристика и на повечето политиците в България и това е твърде изкушаващо за нас днес: свързвайки времената от историята с настоящето си, ние получаваме оправдание в собствените си очи за липсващото у всички нас чувство, че сме едно единно общество. Никой от нас днес не желае да се идентифицира с подобни аморални типажи от една страна. От друга страна, – когато някой влезе в обществения живот (както е в приказката за стълбата на Смирненски) придобива задължително и с гордост облик от същия тип...

Ето образът на българските политици, представен от големия публицист Тодор Панов през 1914 г., който напълно се покрива с днешната

ни представа..

(Изключение правят, разбира се само конкретните модни атрибути.)

.

„Хората, които съставляват главните щабове на българските политически партии, в болшинството случаи са хора без чест, без съвест, без нравствени принципи. Те са готови винаги да пълзят пред силните и надменно да презират ония, които са слаби и имат нужда от тяхната помощ.

.Днес болшинството от партийните шефове у нас са хора, които мечтаят само за власт и постоянно само за власт; обикновеният сюжет на техните сънища е министерското кресло, цилиндър, автомобил, министерски вагон и всички тия тъй много желани неща те са готови да продадат и на дявола своята чест, душата си и всичко каквото биха им поискали..

Управляващите фактори поискаха да създадат у нас от цървуланковци аристокрация, един вид балансиращ елемент на крайно демократичните народни маси. И допуснаха се в този смисъл крупни грешки, които сега, уви, не могат да се поправят. Тласнаха се хората към явни кражби и мошеничества, само и само да забогатеят, защото знаеха, че чрез това те могат да бъдат обърнати на раболепно предани оръдия на политическите партии и системи, които са им дали възможност да забогатеят и че влезнат ли веднъж, те трудно ще могат да се откъснат от тях, защото рискуват

всеки момент да бъдат разкрити всичките им явни мошеничества...Главният щаб на всяка партия обикновено събира около себе си хора „по-надеждни“, които биха могли да бъдат отпор, здраво ядро на партията и дойде ли тя на власт, стараят се да ги корумпират, да им дадат възможност да позабогатееят, та да могат по такъв начин по-силно да ги привържат към нея и нейните съдбини...

При съществуващите партийни нрави, с цел да се стабилизира и от желание да извърши колкото се може повече злоупотребления, властващата партия винаги се стреми с всевъзможни средства да корумпира, да развращава единственото свое оръдие – чиновничеството...

Чиновническият въпрос е един от най-болните въпроси на българското държавно управление и оня, който би успял да го разреши правилно и рационално, оказал би неизменно голяма услуга на страната... Въобще съвременното българско чиновничество е една грамадна язва на България, създадена от разюзденото партизанство с цел – законни кражби, законни злоупотребления, законни престъпления.

Болшинството от българските министри и видни обществени дейци са хора без чест, без скруполи. Хвърлете макар и бегъл поглед върху цялата минала деятелност и вижте, в какви престъпления не са обвинявани! Съдени са, позорени са,..но за тях това е нищо и те продължават да си живеят. Макар че много от техните престъпления са бивали несъмнено

доказвани, у никого от тях не се е намерило достатъчно джентълменство да си пусне куршума в челото и с това поне до известна степен да изкупи своите престъпления“/6,433-436/

..

ж ж ж

Ако ние се променяме – щат не щат - ще се променят и политиците.“.

.Тази случайно дочута реплика ми прозвуча доста реалистично. Накара ме да назова ясно нещо, което отдавна търся. И то е общото, което ме смущава у една група разнородни хора, които наблюдавам през последните години: те са напълно нормални, стойностни и почтени,мислещи, добронамерени, работливи. В тях откривам характерни за българския народ добродетели.

Наред с тях – и ясното присъствие на онзи инат, който изкушава да бъде наречен „магарешки“ .Той понякога може да бъде в основата на една полезна упоритост, на голяма издържливост, но по-често се изразява в липсата на гъвкавост, в личностна скованост, във вкопченост в утвърдени модели на поведение и консервативни практики.,„При преследването на

известна цел, българинът е търпеливо настойчив, а най-важното е, че несполуките не го отчайват, не убиват духа му. За нещастие, обаче, българската волска настойчивост не е систематична, лишена е от разумна планомерност.“/7,432-434/

Настойчивост и упоритост, лишени от „разумна планомерност“ - всъщност е другото име на прословутия инат и на неговата особена способност да възпира човека от най-важната за него промяна! .Той, обявявайки се за сила на характера, задържа личността на мястото ѝ, като същевременно непрестанно я заблуждава, че ѝ позволява всичко, защото винаги е сякаш на нейна страна, осигурявайки ѝ целеустременост, воля и издържливост докрай.

Този инат сякаш води човека в пътя му, нашепвайки му в маршов ритъм:“знам, мога, ще се справя “...

Но не просто го води: той го прави роб.

В миналото – на земята и на оцеляването на рода.

В по-ново време на вярата в комунизма.

В най-ново време – в нейните стилизирани останки от железобетон в главите.

Такава е динамика на културноисторическите превъплъщения на българския инат.

Тук няма как да не си спомня оня стих на В. Андреев:

“Не човек, а желязо/ прошепнал агентът фашист/ тихо мъртвия казал: не, комунист...”

Тук значението на желязото-инат, разбира се е изцяло позитивно:издържливост, отказ от предателство, т.е. автентично героично мъченичество.

Но наред с него в живота съществува и обратното му лице— онова от прекрасната поема на В. Ханчев „Желязото и нежността“, откъси, от която компилирам тук:

„Разпънат бях/ между желязото и нежността.

Железни хора идваха при мен и ме съветваха:

Стани железен..../Превърни езика си в кама/ протягай не ръце,/ а чукове към хората...

Изстивай, /вкоравявай се, /тежи над всичко покрай теб, /за да си винаги неуязвим...

А аз бях слаб...

Бях с прозрачни мисли/ и с нетрайна плът,/

изложен винаги на удари, на ласки,/на грабежи,/ на съмнения, на милост.

Бях така несъвършен, че преминаваха през мен слънца и мълнии,

така открит, че никога желязото не можеше да стигне до сърцето ми /освен като куршум.

Бях много слаб.- Идете си, железни хора – шепнех аз.

Но те не си отиваха./ Те бяха много силни./Искаха да ме спасят от
слабостта ми.

А аз се гърчех в техните прегръдки.../Болеше ме./ И по лицето ми течаха
сълзи.

Не видях/ кога една сълза, /
попаднала на тяхното излъскано желязо/;
бе направила/ ръжда.“/13, 17-18/

Между желязото и нежността днес сякаш е разпънат българският
дух. Той мъчително търси трудния баланс между тези крайности. И това е
така, защото познава и едната и другата в чист вид, защото в пътя през
времето винаги е успявал да ги удържи, да съхрани позитивните им
аспекти.

През 25-те години на прехода българският народ прояви желязната си
издържливост.

Днес е крайно време да прояви нежност към себе си.

И наистина да се промени.

Ако го направи – ще навлезе в истинското си пълнолетие.

Едва тогава, свободен от инфантилните си пориви към държавата-
майка, от очакванията на месии и спасители, той за първи път в новата си
история ще усети радостта от собственото си национално „аз“. И с това

вече ще успее да промени и съдбата си.

Точно преди сто години Тодор Панов очерта пътя на тази промяна. Време е тя да завърши:“ българският ум е един мощен първобитен ум,на който нищо не липсва освен творчески размах и умствен аристократизъм – два елемента, към придобиването на които трябва да се стреми умствената еволюция в България“/7,442/

Светла

Страшимирова

С., септември

2014

Литература:

1. Атанасов, Н., Теории за психичното развитие в психоанализата, С., 2009
2. Голман.Д, Емоционалната интелигентност, С., 2011
3. Дринов,М., Съч., т.3 ,13-16
4. Кант, Соч. в шести тома, т. 6, М., 1966,
5. Милев, Г., Произведения в два тома, С.,1995

6. Кръстников, Н., Опит за психологически анализ на нашия обществен живот, С., 1922
7. Народопсихология на българите, антология, С., 1984,
8. Панов,Т., Психология на българския народ, С., 1914,
9. Славейков , П.Р.,Съч. т. 7
- 10.Стаматов, Р.и Н. Енчев, Човешкото поведение,С., 1212
- 11.Фром Е., Бягство от свободата,С., 2005
- 12.Фром, Е., Любов, сексуалност и матриархат, С.,2006
- 13.Ханчев, В. Избрани творби,С.,1979